

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

Archeologisch

RIJKSMONUMENT PASPOORT

Nr

45717

© Rien Polak

Het rijksmonument bevat de resten van een fort (castellum), kampdorp (vicus) en grafveld uit de Romeinse tijd

Toponiem
Rijksmonumentnummer
Provincie
Gemeente
Plaats
Kadastrale percelen

BASISGEGEVENS

De Burg Marsdijk

45717

Utrecht

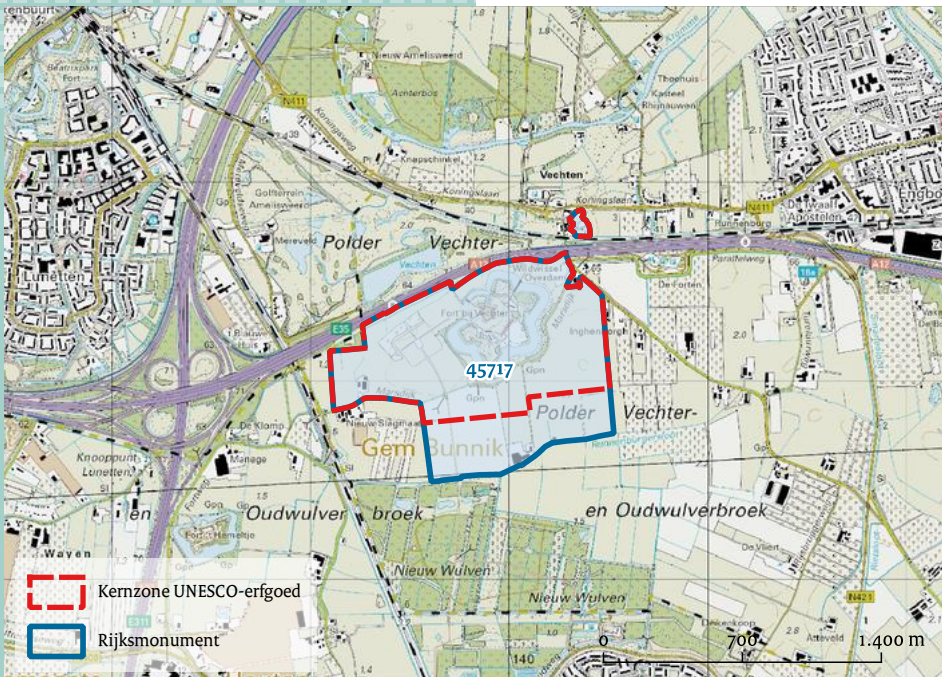
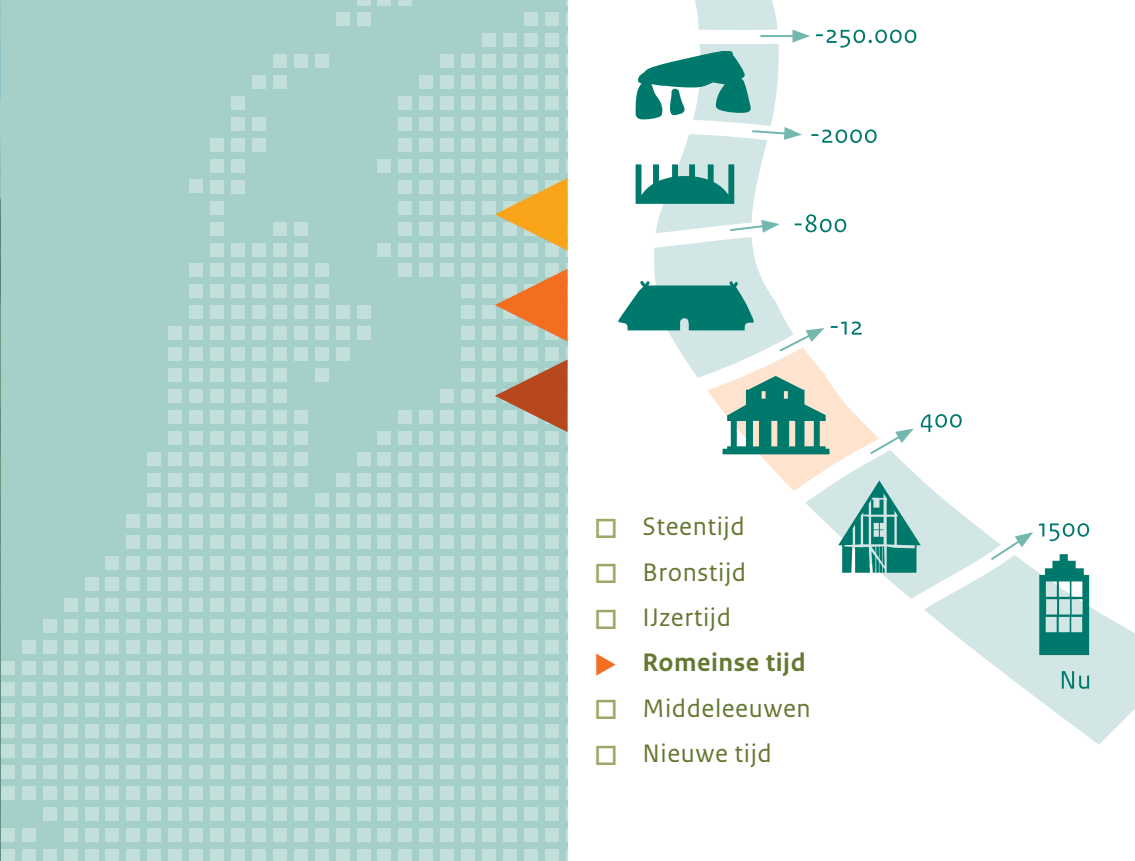
Bunnik

Bunnik

Bunnik B 73, 448, 714, 717, 799, 800, 838, 847, 858, 860, 881, 888, 890, 891, 892, 899, 913, 932, 934, 935, 937, 938, 939, 940, 943, 946, 949, 950, 952, 953, 972, 973, 977, 981, 982, 983, 984, 985, 986, 987, 988, 989, 1021, 1022, 1023, 1024, 1025, 1026, 1027, 1028, 1029, 1031, 1032, 1033, 1050, 1053, 1054

D 22, 152

45717

AMERSFOORT
uitgiftejaar
2023

Algemene informatie

Het Latijnse woord *limes* betekent 'grenspad' of 'grens'. Historici en archeologen duiden met deze term de grens van het vroegere Romeinse keizerrijk aan. De Romeinen zagen die niet als absoluut of permanent. Pas als het veroveren van nieuw gebied niet mogelijk bleek, hielden hun legers halt en bouwden legerkampen, forten en wachttorens om het pas bezette gebied te beschermen tegen invallen.

Het Nederlandse gedeelte van de *limes* was vanaf de eerste eeuw na Chr. ingericht langs de Rijn. Die rivier stroomde toen vanaf Millingen via Wijk bij Duurstede, Utrecht en Leiden naar Katwijk, waar hij uitmondde in zee. Op de zuidelijke oever verrees een keten van forten (*castella*), die ieder plaats boden aan een paar honderd soldaten van de hulptroepen van het Romeinse leger. In de praktijk is het bijna nooit voorgekomen dat de grens door vijandelijke stammen werd overschreden.

De meeste *castella* in Nederland zijn tussen 40 en 50 na Chr. gebouwd. In diezelfde periode liet de Romeinse generaal Corbulo een kanaal aanleggen tussen de mondingen van Rijn en Maas. Waterwegen waren belangrijk voor de verbindingen in dit natte land. Schepen van de Rijnvloot patrouilleerden op de rivier om de transporten te beveiligen. In havens bij Voorburg en Naaldwijk werden goederen overgeslagen op zeegaande schepen die onder andere naar Engeland voeren. Eind eerste eeuw werd er ook een weg aangelegd die de *castella* met elkaar verbond. Hier en daar

stonden wachttorens tussen de forten in. Vlak over de huidige Duitse grens lagen grote legerkampen (*castra*), waar legioenen van een paar duizend man gelegerd waren. Bij Nijmegen was tussen 71 en 104 na Chr. ook zo'n groot kamp in gebruik. Een aquaduct voerde drinkwater vanuit bronnen in de heuvels naar het kamp.

Rond de forten groeiden al snel kleine kampdorpen (*vici*). Daar woonden handelaars en ambachtslui, maar ook vrouwen en kinderen van de soldaten die in het fort verbleven. Langs de uitvalswegen lagen grafvelden, waar burgers van de *vici* en soldaten uit de forten samen werden begraven. In het achterland verrezen kleine steden, zoals bij Voorburg en Nijmegen, heiligdommen zoals bij Elst (Gld) en industriële complexen, zoals pottenbakkersovens bij Berg en Dal. De grensstreek was het dichtst en drukst bevolkte gebied in Nederland destijds. Voorbij Millingen bleef de *limes* ook in Duitsland voor een groot deel langs de Rijn liggen. Ten zuiden van Bonn lag de grens van de provincie Neder-Germanië. Het deel van de *limes* tussen Katwijk en Bonn staat dan ook bekend als de Neder-Germaanse *limes*.

Het grenssysteem langs de Rijn hield stand tot in de vijfde eeuw na Chr. Na een lange periode van onrust en strijd kwam toen een einde aan het westelijk deel van het rijk. In Nederland zijn de meeste forten al aan het einde van de derde eeuw verlaten, al kunnen ze in de vierde eeuw nog wel als tijdelijk steunpunt zijn gebruikt. De ruïnes van een paar forten, zoals dat van Utrecht, vormden eeuwen later de kern van middeleeuwse steden. Vanaf 1900 hebben archeologen het Nederlandse deel van de *limes* intensief onderzocht. Er worden nog steeds nieuwe ontdekkingen gedaan. <

Verhaal over het rijksmonument [45717]

In het jaar 12 voor Chr. begon het Romeinse leger een verwoestende aanvalsoorlog tegen de Germaanse stammen aan de overkant van de Rijn. Hij zou bijna dertig jaar duren, waarna het nog eens dertig jaar onrustig bleef. In het kader van die veldtochten verkenden Romeinse troepen de loop van de Rijn tot aan de Noordzee. Niet ver van de plaats waar de rivier de Vecht zich van de Rijn afsplitste, bouwden ze rond 5 voor Chr. een versterkte legerbasis. Via de Vecht kon het grote Flevum-meer worden bereikt, een verre voorloper van het IJsselmeer. Van daaraf kon een oorlogsvloot doorvaren naar de Waddenzee en het noorden van Duitsland. De Romeinen volgden een paar keer die route, waarbij de versterking bij de Vecht een belangrijk bevoorradingspunt moet zijn geweest. Uiteindelijk leverden deze operaties niets op. Rond het jaar 50 werd de

versterking onderdeel van de grenslijn lang de Rijn: de limes. Het leger bouwde hier toen een fort (*castellum*), dat *Fectio* werd genoemd, waarschijnlijk naar de inheemse naam van de rivier. De buurtschap Vechten onder Bunnik waar de resten van het fort nog grotendeels in de bodem zitten, heeft er zijn naam aan te danken.

Fectio is het oudste van de 18 bekende limesforten in Nederland, en ook het grootste. Het had een oppervlak van 2,6 hectaren, tegenover 1 tot 1,5 hectare elders. Er waren ook sterkere eenheden gelegerd dan in de andere forten. De bezetting bestond uit een afdeling ruiters, of een afdeling waarin voetsoldaten en ruiters samen dienden. Bijzondere ruitershelmen en inscripties getuigen van hun aanwezigheid. Ook verschenen er geregeld

detachementen van de legioenen, elitetroepen die in grote kampen in Duitsland klaarstonden om in te grijpen als de grens zou worden bedreigd. Binnen de wallen van het fort was plaats voor zo'n 500 soldaten en evenzoveel paarden. Die soldaten kwamen uit alle delen van het Romeinse rijk. De namen van eenheden uit Bulgarije, Engeland en Spanje staan op inscripties en stempels op dakpannen vermeld. Waarschijnlijk was Fectio ook een steunpunt voor de vloot die op de Rijn patrouilleerde. In 1893 zijn de resten van een Romeins schip opgegraven in een oude Rijnbedding, en er liggen er mogelijk nog meer.

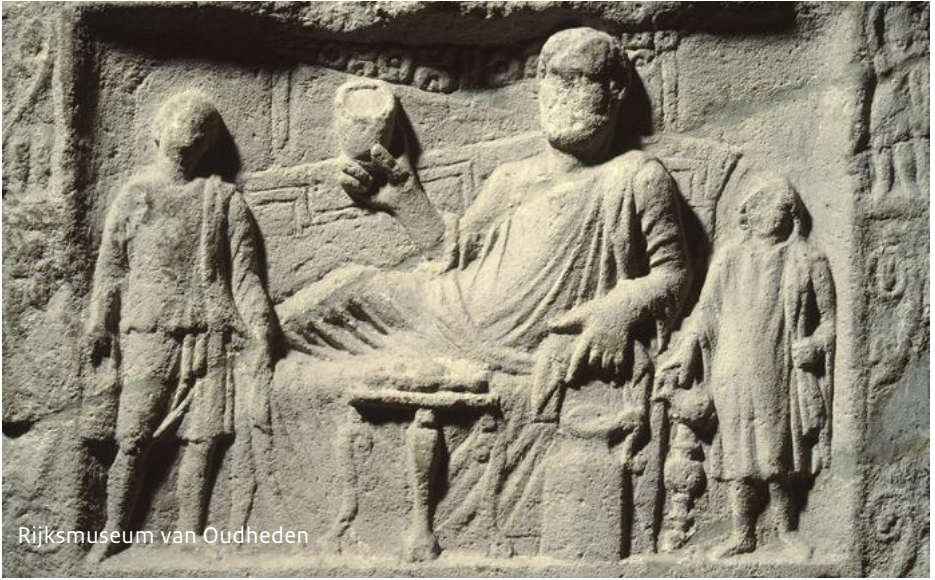
Het fort had min of meer dezelfde opzet als alle andere Romeinse versterkingen. Het leger werkte wat dat betreft volgens het boekje. Een rechthoekige omwalling van zo'n 165 x 155 meter werd omgeven door een gracht. In elke zijde was een poort gebouwd, vanwaar twee haaks op elkaar lopende straten naar het centrum liepen. De zuidwest-noordoost lopende straat was het verlengde van de weg die vanaf het einde van de eerste eeuw na Chr. over de zuidoever van de Rijn liep. De andere straat begon bij de oever van de rivier zelf, die op een steenworp afstand van het fort lag. Hij voerde binnen de wallen naar het hoofdkwartier van het fort, de *principia*. Langs de straten stonden barakken voor de manschappen, stallen voor de paarden, opslagplaatsen en graanschuren, werkplaatsen, een ziekenbarak en latrines. Een groot en luxe uitgevoerd gebouw was de woning van de commandant van de eenheid, die qua status, inkomen en comfort ver verheven was boven zijn mannen.

De ligging van het fort vlak bij de oever van de Rijn was misschien bedoeld om aangevoerde voorraden snel binnen de poort te kunnen brengen, of om vijanden aan de overkant af te schrikken. Maar er waren ook grote nadelen aan verbonden: de onbedijkte rivier trad geregeld buiten zijn oevers, met

overstromingen binnen het fort tot gevolg. Het hele complex is een paar maal ingrijpend herbouwd. Niet alleen overstromingen, maar ook branden hebben het fort geteisterd. Vijf brandlagen getuigen daarvan. In totaal hebben archeologen zeven bouwfases kunnen onderscheiden. In de laatste twee zijn de muren en hoofdgebouwen opgetrokken uit natuursteen, aangevoerd uit steengroeven in Duitsland.

Vlak buiten de poorten begon een uitgestrekte nederzetting waar honderden burgers leefden. In zo'n *vicus* woonden onder andere ambachtsslui die voor het leger werkten, verkopers van allerlei waren en producten, en vrouwen en kinderen van de soldaten. Burgers en militairen vonden een laatste rustplaats op grafvelden aan de rand van de *vicus*. Omstreeks 275 na Chr. hebben de laatste soldaten het fort verlaten, zoals de hele limes ten westen van Nijmegen werd ontruimd. Het leger had de troepen op andere fronten nodig. Voor de burgers viel hier ook niets meer te zoeken. Er kwamen in de jaren die volgden, nog regelmatig korte bezoeken van militaire eenheden, maar het fort kreeg nooit meer zijn oude functie. In de negentiende eeuw werden er voor het eerst opgravingen uitgevoerd. Veel restanten kwamen aan het licht bij de aanleg van een nieuwe versterking op bijna dezelfde plaats: Fort Vechten van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Sindsdien heeft er geregeld archeologisch onderzoek plaatsgevonden. Vechten is een unieke vindplaats uit een bijzondere periode in onze geschiedenis.

Een man genaamd Valens diende in Fectio. Hij is er ook gestorven, waarna deze fraaie grafsteen voor hem is opgericht. Valens diende in een ruitereenheid uit Thracië, het huidige Bulgarije.

Rijksmuseum van Oudheden

© Mikko Kriek

Winter in castellum Fectio, omstreeks het jaar 200. Langs de wegen die naar het westen en oosten naar andere grensforten lopen, liggen de huizen van de kampdorpen.

Waarom bescherming voor de toekomst?

Archeologische resten zijn een belangrijke informatiebron over het verleden. Voor veel perioden zelfs de enige. Alleen de bodem kan ons vertellen hoe de mensen leefden en werkten voordat er geschreven bronnen waren. Maar ook later, als er wel historische bronnen beschikbaar zijn, kunnen archeologische resten ons veel duidelijk maken. In die zin is ook de bodem een archief waaruit geput kan worden om de geschiedenis van de plek te vertellen.

Vanwege de wetenschappelijke waarde en/of belevingswaarde worden archeologische resten beschermd. Dat is nodig omdat het bodemarchief meestal onzichtbaar is en dus kwetsbaar. Bij graafwerkzaamheden kunnen archeologische resten onbedoeld worden vernield. Van sommige terreinen is de waarde zo groot dat ze onder bescherming van de Erfgoedwet vallen. Dit zijn de archeologische rijksmonumenten. Deze rijksmonumenten vragen om alertheid: het gehele terrein is kwetsbaar, niet alleen de zichtbare resten.

Het terrein met de resten van het fort Fectio, het kampdorp en grafveld is een van de ca. 1500 archeologische rijksmonumenten in Nederland. Het rijksmonument maakt deel uit van de Neder-Germaanse Limes die sinds juli 2021 Unesco werelderfgoed is. <

Zorgvuldig gebruik

Om archeologische resten voor de toekomst te behouden geldt als vuistregel: hoe minder de bodem verstoord wordt hoe beter. Voor werkzaamheden die het rijksmonument aantasten heeft u daarom een vergunning nodig. Voorbeelden zijn de bouw van woningen of bedrijfspanden, het graven van sleuven voor kabels, leidingen of drainagebuizen, het uitgraven of dempen van sloten en grachten, het verlagen van het maaiveld, het plaggen en diepplougen van grond. Ook voor herstel- en onderhoudswerkzaamheden om het rijksmonument in stand te houden, is soms een vergunning nodig.

Voor rijksmonumenten waar de archeologische resten onzichtbaar en dieper onder de grond liggen is een vrijstellingsdiepte van toepassing. Veel grondwerkzaamheden kunnen tot die diepte (onder maaiveld) zonder vergunning uitgevoerd worden. Ook voor grondboringen tot een diameter van 10 cm is geen vergunning nodig.

De vergunning wordt verleend door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (namens de staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap), of – vanaf de inwerkingtreding van de Omgevingswet – uw gemeente.

U kunt bij de Infodesk van de Rijksdienst de brochure 'Vergunningprocedure voor archeologische rijksmonumenten' opvragen waarin meer informatie staat over de gebruiksmogelijkheden van het rijksmonument. Ook kunt u de Infodesk vragen naar subsidiemogelijkheden.
info@cultureelerfgoed.nl
033-421 74 56

Bij uw rijksmonument liggen de archeologische resten dieper in de ondergrond waardoor er een vrijstellingsdiepte van 30 cm onder maaiveld van toepassing is.

Wel is altijd een vergunning vereist voor:

- > bouwwerkzaamheden;
- > het aanbrengen van verhardingen;
- > het wijzigen van het grondwaterpeil;
- > het dempen/uitdiepen van watergangen of depressies;
- > het ophogen, verlagen of egaliseren van het terrein.

Rijksmuseum van Oudheden

Toen bij de buurtschap Vechten een nieuw fort voor de Nieuwe Hollandse Waterlinie werd aangelegd, moeten de werklieden op een verre voorganger uit de Romeinse tijd zijn gestuit: castellum Fectio.

Aantekeningen

unesco

Werelderfgoed

Colofon

Tekst Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed/Evert van Ginkel TGV teksten & Presentatie

Ontwerp BLKVLD uitgevers

Foto's Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, tenzij anders aangegeven

Kaarten BAAC Archeologisch bouwhistorisch onderzoek (bron: Basisregistratie Topografie, Dienst voor het Kadaster en Openbare Registers)

Er kunnen geen rechten worden ontleend aan de inhoud van deze publicatie

©Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, 2023

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

Postbus 1600

3800 BP Amersfoort

www.cultureelerfgoed.nl

www.monumentenregister.nl